

ABORDĂRI PSIHOSOCIALE ALE SATISFACȚIEI ȘI FERICIRII

SERGIU BĂLȚĂTESCU¹

INTRODUCERE

Sunt șanse bune ca anul 2000 să fi reprezentat o cotitură semnificativă în studiul satisfacției și fericirii, o dată cu apariția revistei „Journal of Happiness Studies”, revistă care grupează, în primul ei număr, două studii-etalon (Diener și Lucas, 2000) (Veenhoven, 2000), vădind eforturi susținute de reconceptualizare a contribuțiilor asupra studiului bunăstării subiective. Astăzi „cunoaștem mai mult despre durerile de cap decât despre fericirea înseși” (Veenhoven et al., 2000). Filosofii „nu s-au pus de acord asupra unei definiții a calității vieții, iar în practica măsurării empirice a calității vieții vedem comparații dintre pere și mere” (Veenhoven, 2000).

Aceasta în ciuda unui corpus însemnat de studii în domeniu: Veenhoven (1995) reunește, în *World Database of Happiness*, 3 227 de articole asupra aprecierii subiective a vieții, iar o căutare în bazele de date bibliografice (de exemplu, High Wire Press de la Universitatea Stanford) oferă peste 44.000 de articole având cuvântul-cheie „calitatea vieții”. Într-o etapizare a eforturilor de dezvoltare a domeniului, Diener și Biswas-Diener (2000) disting trei faze. Prima este cercetarea descriptivă, în care se întreprind comparații între bunăstarea subiectivă a diferitelor categorii socioprofessionale (după sex, grupe de vârstă, venit, educație) și identificarea tipului mediu: „tânăr, sănătos, bine educat, bine plătit, extravertit, optimist, lipsit de griji, religios, căsătorit, cu o stimă de sine ridicată, cu un moral bun la lucru, aspirații modeste, de ambele sexe și o marjă mare a nivelului de inteligență” (Myers și Diener, 1995). Aceste tipuri de studii ajung la concluzia că variabilele sociodemografice sunt slabi predictorii ai calității subiective a vieții, explicând numai 10–20% din variația totală a acesteia. Cea de-a doua etapă, în opinia autorilor amintiți, este marcată de construirea de teorii ale variației calității subiective a vieții, fie pur psihologice (ca de pildă, asupra relației dintre extraversie, nevrotism și fericire), fie psihosociale și sociologice, dintre care am putea cita teoria adaptării (Brickman și Campbell, 1971) și teoria echilibrului dinamic (Headey și Wearing, 1992). Faza a treia este marcată de combinarea

---

¹ Universitatea din Oradea

diferitelor abordări în cercetarea bunăstării subiective: analize longitudinale pentru determinarea lanțurilor cauzale, măsuri ale proceselor care stau la baza variației bunăstării subiective, manipulări experimentale și măsuri multiple (Diener și Biswas-Diener, 2000).

Așa cum am menționat, această etapă pare a coincide cu intensificarea eforturilor de reconceptualizare. Veenhoven (2000) întreprinde o clasificare încrucișată a conceptelor de calitate a vieții după două dimensiuni polare: șanse – realizări ale vieții (caracterul potențial/actual al calității vieții), și calități interne/externe (adică ale individului, respectiv ale mediului înconjurător). Diener și Lucas (2000), în una din cele mai recente asemenea conceptualizări, identifică patru clase de teorii: *teoria nevoilor*, conform căreia există niște necesități universale umane, a căror împlinire este în directă legătură cu variația calității subiective a vieții; *teoria standardelor relative*, pentru care bunăstarea subiectivă este rezultatul unor comparații continue între starea actuală și o altă stare ideală („ce ar trebui să fie”). În cadrul *teoriei scopurilor*, o variantă a teoriei anterioare, standardele de comparație sunt interne: propriile obiective, scopuri etc. În fine, *teoria culturii* presupune că variațiile între nivelurile societale ale bunăstării subiective s-ar datora în principal variațiilor elementelor dintr-o cultură sau alta, ca de exemplu, diferențele de valorizare a stărilor afective în satisfacție. Autorii propun să integreze toate aceste abordări într-o teorie globalizatoare, cea a evaluării. Această teorie are la bază ideea că bunăstarea individului depinde de evaluarea pe care o face informației relevante. Astfel, judecățile de satisfacție sunt influențate de informația cea mai accesibilă, care, la rândul ei, este influențată de nevoile, scopurile și cultura individului (Diener și Lucas, 2000).

Tot mai dese eforturi de conceptualizare, din literatura recentă, par să anunțe cu tot mai multă hotărâre că se apropie clipa maturizării acestei discipline relativ noi.

În lucrările noastre anterioare (Bălțățescu, 1998, 1999), am atras atenția asupra faptului că în corpul de teorii asupra bunăstării subiective trebuie să își aibă locul și o paradigmă mai sociologică, pe care am denumit-o „paradigma constructivistă”, ce privește satisfacția și fericirea ca pe niște construcții sociale. Și unele lucrări recente par să întărească această perspectivă (Kitayama și Markus, 2000; Suh, 2000).

Lucrarea de față își propune să facă o scurtă trecere în revistă a abordărilor psihosociale ale fericirii și satisfacției, relevând complexitatea acestora. Prezente în dezbaterile filosofice încă din antichitate, cele două noțiuni au fost tratate, cu mijloacele științei sociale, abia începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XX. Primele studii introduc noțiuni adiacente, precum cele de satisfacție cu viața, calitate a vieții, bunăstare subiectivă, bunăstare psihologică. Relațiile dintre aceste noțiuni vădesc atât diferențe disciplinare, cât și clivaje semnificative de reconceptualizare.

Prima parte încearcă să treacă în revistă diversele perspective menite a ne scoate din această junglă conceptuală. Astfel, viziunea predominantă astăzi în științele sociale include fericirea și satisfacția în rândul stărilor *subiective* și *globalizatoare* ale calității vieții. Aceste conceptualizări nu sunt lipsite de probleme: unii autori folosesc noțiunea de „fericire obiectivă”, în vreme ce alții contestă caracterul obiectiv al satisfacției. Pe de altă parte, dacă înțelegem fericirea și satisfacția ca elemente globale, pare oarecum natural să credem că acestea ar rezulta dintr-un fel de compunere a elementelor sectoriale. În realitate, așa cum o arată nestinsa controversă dintre abordările *top-down* și *bottom-up*, relația cauzală dintre cele domenii pare a fi mult mai complicată.

Pare a fi în consens cu opinia majorității specialiștilor faptul că satisfacția vieții și fericirea reprezintă două laturi: cognitivă, respectiv afectivă ale bunăstării subiective. Latura afectivă cuprinde la rândul ei două dimensiuni – afectul pozitiv și afectul negativ. Cercetările psihosociologice asupra dimensiunii afectului, ca și analiza evaluării satisfacției vieții relevă că cele două dimensiuni nu sunt total independente conceptual și empiric.

Măsurarea prin intermediul anchetelor sociologice a fericirii și satisfacției ridică problema construirii de scale. Evaluarea proprietăților psihometrice ale acestor scale reprezintă un domeniu aparte în cercetarea calității vieții. Rezultatele măsurătorilor realizate au importante implicații practice, mai ales în privința folosirii indicatorilor obținuți pentru proiectarea și evaluarea politicilor sociale.

CONCEPTUALIZĂRI ALE SATISFACȚIEI ȘI FERICIRII

Fericirea a fost prezentă în dezbaterile filosofice încă din perioada clasicismului grec. De o mare influență a fost disputa dintre două noțiuni concurente: *hedone* și *eudaimonia* (Ryan și Deci, 2001). Primul concept este legat de fericire ca plăcere – nu numai a simțurilor, ci și, începând de la Epicur, a minții (Kubovy, 1999). Recunoașterea că „această plăcere este *singurul* bun, dar și că numai plăcerea proprie, pozitivă, momentană este un bun, indiferent de cauzele ei” (Aristip din Cyrene, apud Waterman, 1993) dă naștere teoriei morale hedoniste.

În *Etica nicomahică*, Aristotel critică această perspectivă, susținând în schimb *eudaimonia*, adică trăirea în acord cu „eul adevărat” (*daimon*), deschizând calea unei filosofii etice, în care fericirea constă în realizarea potențialităților umane. (Waterman, 1993). În domeniul psihologiei, aceste două orientări cunosc o puternică revigorare în ultimii ani, o dată cu recent înființatele ramuri ale *psihologiei hedonice*, ce cuprind studiul experiențelor plăcute și neplăcute, și în general al nivelurilor de existență diferite de stările de conștiință (Kahneman et al. 1999), și *psihologiei pozitive*, „știința experienței pozitive subiective, trăsăturilor individuale pozitive, și instituțiilor pozitive”, menită a „îmbunătăți calitatea vieții și preveni patologiiile care apar, atunci când viața este sterilă sau lipsită de sens” (Seligman și Csikszentmihalyi, 2000).

Practic, primele demersuri științifice de cercetare a fericirii și satisfacției datează de la mijlocul secolului XX. Este vremea când o multitudine de abordări, atât psihologice, cât și sociologice, apar pe fundalul dezvoltării noilor metodologii de cercetare, dar și al unei orientări caracteristice către om și nevoile sale (Zamfir, 1997) (Mărginean, 2002). Alături de noțiunea de fericire, folosită cu oarecare scepticism, din cauza conotațiilor sale umaniste, sunt introduse concepte echivalente, precum cel de satisfacția vieții (*life satisfaction*), bunăstare subiectivă (*subjective well-being*), bunăstare psihologică (*psychological well-being*). Aceste studii vădesc un evident caracter disciplinar. Riscul apariției unei adevărate jungle conceptuale este ridicat, fiind recunoscut de autorii în domeniu.

Bunăstare psihologică și bunăstare subiectivă

„Bunăstarea subiectivă desemnează modul cum își evaluează oamenii propria viață și include variabile precum *satisfacția cu viața* și *satisfacția maritală*, *lipsa depresiei și anxietății* și *stările de spirit sau emoțiile pozitive*” (Diener, Suh, et al., 1997). Practic, bunăstarea subiectivă se suprapune, acum, în mare parte peste conceptul de calitate subiectivă a vieții (Diener, 2000), dar acesta este un efort de compatibilizare a abordărilor sociologice și psihologice. În momentul apariției Mișcării Indicatorilor Sociali, conceptul subînțelegea ideea de „om psihologic”, opus „omului economic” a cărui relevanță Mișcarea o contesta (Schuessler și Fisher, 1985). În psihologia socială, componentele bunăstării psihologice sunt subiectul unor investigații menite să-i scoată în evidență dimensiunile – Ryff (1989), de pildă, studiază relațiile între acestea: acceptarea de sine, autonomia, relațiile pozitive cu ceilalți, controlul asupra mediului înconjurător – și să-i reducă aceste dimensiuni pe baza unor analize structurale (Bryant și Veroff, 1982). Confuzia încă mai persistă, în unele cercetări din psihologia medicală, dar și din științele sociale, procesul de evaluare a bunăstării psihologice nu include nici o măsură globală de fericire sau satisfacție – ca, de exemplu, în Carr (1999).

Satisfacția cu viața

Nici conceptul de *satisfacție cu viața* nu este total lipsit de ambiguitate: pe de o parte, el este folosit ca un indicator general de bunăstare subiectivă; din altă perspectivă, este numai o componentă (cea cognitivă) a acesteia. Veenhoven (1993, 1994) definește bunăstarea subiectivă (fericire) ca „măsura în care individul își judecă în mod favorabil calitatea globală a vieții sale”. Această apreciere reprezintă fie un proces cognitiv (satisfacția vieții), fie un proces afectiv (componenta hedonică, legată de plăcerea pe care o obține individul din experiențele sale). Campbell, Converse și Rodgers (1976) definesc satisfacția vieții ca „discrepanța percepută dintre aspirații și realizări, mergând de la percepția împlinirii și până la cea a depriverii”, dar această definiție cuprinde și un model al procesului de evaluare, caracteristic teoriei comparării (pentru prezentarea teoriei și a alternativelor la aceasta, vezi Veenhoven, 1991 și Diener și Lucas, 2000).

Fericire

Singurul autor care păstrează forța analitică deplină a conceptului de *fericire* este olandezul Ruut Veenhoven, primul profesor de „happiness studies” din lume, la Universitatea Erasmus din Rotterdam, redactor-șef al revistei „Journal of Happiness Studies” (editată la Kluwert, Dordrecht), organizatorul cunoscutei „World Database of Happiness”, care reunește peste 3 200 de studii teoretice și empirice în domeniu.

În lucrările de prezentare a acestei baze de date, autorul reunește două clase de indicatori: „indicatori ai nivelului cognitiv” (satisfacția cu viața) și indicatori ai nivelului hedonic (indicatori afectivi) (Veenhoven, 1993, 1995). Cu toate acestea, în analizele întreprinse de el și colaboratorii săi este privilegiată latura cognitivă, echivalându-se practic *fericirea* cu *satisfacția cu viața*. Adept al paradigmei nevoilor, care postulează existența unor necesități general-umane al căror grad de împlinire este în strânsă relație cu fericirea, autorul își propune să demonstreze că:

- 1) în societățile care asigură un grad mai ridicat de satisfacere a nevoilor, fericirea oamenilor este mai ridicată;
- 2) progresul economic și social aduce o tot mai mare fericire în cadrul națiunilor;
- 3) diferențele intra- și inter-societale sunt un rezultat al satisfacerii, într-o măsură diferită, a nevoilor individuale (Veenhoven, 1993, 1997).

FERICIRE SUBIECTIVĂ ȘI FERICIRE OBIECTIVĂ

O asemenea perspectivă, care leagă direct satisfacția și fericirea de condițiile obiective este, bineînțeles, utilitaristă, dar și „obiectivistă”, tinzând să acorde, cel puțin printr-un simplu transfer, fericirii un statut ontologic pozitiv.

Veenhoven chiar introduce un indicator care se pretinde obiectiv: „Speranța de viață fericită”, măsurată ca produsul dintre speranța de viață și procentul celor fericiți dintr-o națiune. (Veenhoven, 1996) Construcția este asemănătoare cu cea a care stă la baza paradigmei QALY (Quality Adjusted Years) din studiile de calitate medicală a vieții. Concept utilitarist, QALY vizează raportul între banii investiți în îngrijire medicală și creșterea calității vieții pacienților. De altfel, cele două concepte au primit același gen de critici (Falkenberg, 1998).

Un proiect mai recent de utilizare a noțiunii de *fericire obiectivă* aparține lui Kahnemann (1999). Problema pe care și-o pune autorul este cum putem afla „cât de fericită a fost Helen în martie” într-un mod mai obiectiv decât bazându-ne pe rapoartele ulterioare ale lui Helen? El sugerează să măsurăm fericirea momentană, pe care o definește în termeni utilitariști, ca „utilitate momentană”, adică intensitatea dispoziției de a continua experiența curentă. Pentru a preîntâmpina erorile provocate de evaluările retrospective ale experienței de viață, autorul caută „o definiție justificată, normativ, a bunăstării «adevărate», bazată în special pe

informații asupra utilității momentane” (p. 5). Teoria care stă la baza acestei evaluări este de tip *bottom-up*, evaluările momentane fiind folosite pentru a elabora un indice global al fericirii individuale. Așa cum recunoaște Daniel Kahnemann, demersul este doar în aparență „obiectiv”, pentru că la bază stau tot măsuri subiective. Teoria este o reacție la imprecizia evaluărilor retrospective, dar punctul cel mai slab al ei este metoda de construire a indicelui global de fericire. Simpla însumare a utilităților momentane poate fi o soluție, în cazul când experiențele temporale nu sunt legate logic și individul nu acordă un sens diferit unora și altora din experiențe. Problema „Cât de fericită este Helen în martie” nu rămâne mai puțin controversată.

Într-un articol recent, Cummins (2000) pledează pentru ireductibilitatea măsurilor subiective și obiective ale calității vieții. Cele două dimensiuni sunt, în general slab corelate datorită fenomenului de „homeostază cognitivă”, care implică o reglare a bunăstării subiective la un nivel pozitiv. Doar la nivelurile foarte scăzute ale calității obiective a vieții, cele două măsuri converg. Acest demers pare să pledeze pentru inutilitatea căutării laturii obiective a unui proces eminentamente subiectiv. Cele două dimensiuni ale calității vieții sunt independente și trebuie conceptualizate ca atare.

STRUCTURILE SATISFACTIEI ȘI FERICIRII

Preocupările pentru evidențierea structurii bunăstării subiective au relevat, încă de la început, caracterul multidimensional al acestei variabile. Bradburn și Caplovitz (1965) constată faptul, aparent surprinzător, că între componenta afectivă pozitivă (responsabilă pentru stările de bucurie, mândrie etc.) și cea negativă (depresie, plictiseală, neliniște, singurătate), nu sunt decât corelații foarte slabe, cele două dimensiuni putând fi considerate aproape independente. Studiile ulterioare pe diferite populații au confirmat, în mare parte, această descoperire (Bryant și Veroff, 1982) (Perkinson, Albert et al., 1994) (Chamberlain 1988) (Harding, 1982) (Huebner și Dew, 1996) (Ryff și Keyes, 1995) (Cherlin și Reeder, 1975) (Warr, Barter et al., 1983). După câte se pare, afectul nu poate fi reprezentat pe un continuum de la extrema nefericire la extrema fericire, deși unii autori indică faptul că ar trebui luată în considerare și o a treia dimensiune a afectului, aceea de „activare”, ca și intensitatea afectului (Diener, 1994). Cele două dimensiuni, la rândul lor, sunt relativ independente de o a treia, satisfacția față de viață (Andrews și Withey, 1976). Aceasta din urmă poate fi concepută drept componenta cognitivă a calității globale a vieții (Andrews și Robinson, 1991).

STABILITATEA INDICATORILOR DE SATISFACTIE ȘI FERICIRE

La baza folosirii conceptelor de *satisfacție* și *fericire* stau câteva presupuneri: că există un sentiment global de bunăstare, că acest sentiment rămâne relativ constant pe o perioadă mai lungă de timp și că poate fi descris, cu acuratețe, de

individ (Schwartz și Strack, 1999). În plus, teoria implicită a bunăstării subiective presupune că evaluarea vieții se face continuu, rezultatele fiind proiectate pe o scală simetrică (viață bună/rea). Când aprecierea este la nivel cognitiv, e vorba de *satisfacția vieții*; o apreciere afectivă se face la nivel *hedonic*. Cele două variabile sunt puternic intercorelate, întrucât reprezintă aprecierile din perspective diferite ale aceluiași fenomen – propria viață (Diener, 1994).

Având în vedere cele două dimensiuni – cognitivă și afectivă – ale bunăstării subiective, nu este întâmplător faptul că ea a fost conceptualizată de unii autori ca o atitudine. „Bunăstarea subiectivă este o atitudine – scriu Andrews și Robinson, în capitolul dedicat acestei fenomen, din cunoscuta culegere *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes* – și este larg acceptat faptul că atitudinile includ cel puțin două componente fundamentale: cogniția și afectul” (Andrews și Robinson, 1991). Stull (1987) insistă că implicațiile acestei conceptualizări nu rezidă atât în distincția implicită între cele două dimensiuni, cât în deosebirea de alte elemente psihologice, precum trăsăturile de caracter sau stările de spirit. Astfel, atitudinile ar fi un termen median între stările de spirit, în comparație cu care sunt relativ stabile în timp, și trăsăturile de personalitate, față de care manifestă un anumit grad de variabilitate.

Veenhoven (1993, 1994), trece în revistă studiile care arată că bunăstarea subiectivă este relativ stabilă în timp, dar are și un grad de variabilitate, fără însă a o mai asimila în mod explicit cu atitudinile. Miza, foarte importantă, o reprezintă relevanța acestor măsuri, în raport cu politicile sociale: dacă măsura este prea stabilă, atunci nu poate „capta” schimbarea și nu poate evalua progresele. Mai mult, aceasta înseamnă că politicile sociale, în esență utilitariste, nu pot îmbunătăți semnificativ satisfacția. La polul opus, o variabilitate prea mare face inutilizabilă bunăstarea subiectivă, ca mijloc de evaluare a politicilor sociale.

Implicațiile sunt însă și mai largi: comparațiile inter-individuale și ale agregatelor scorurilor de satisfacție la nivel intra-societal și inter-societal au sens, ceea ce constituie temeiul pentru o cantitate impresionantă de cercetări comparative, întreprinse în domeniul calității subiective a vieții. Există însă teorii care se construiesc tocmai evidențiind aspectul problematic al conceptului. Astfel, pornind de la nivelul ridicat de stabilitate a mediilor societale ale satisfacției vieții, Cummins emite teoria homeostatică a variației satisfacției vieții. Întrucât, cu anumite excepții, nivelurilor agregate ale satisfacției vieții sunt relativ stabile, variind în cadrul unui benzi relativ înguste (70 ± 5 pe o scală de la 0 la 100 – „standardul de aur” al satisfacției vieții), atunci această componentă ar fi ținută sub un fel de „control homeostatic” (Cummins, 1998) (Cummins și Nistico, 2001). Alte studii sugerează existența unei variabilități sezonale a nivelurilor de percepție a bunăstării subiective.

MĂSURI ALE SATISFACTIEI ȘI FERICIRII

Măsurile satisfacției și fericirii sunt expresia conceptualizării acestor noțiuni. Cele mai răspândite rămân scalele simple, în care interviuatului i se pune o

întrebare de genul „Luând totul în considerare, cum apreciați viața dvs., în ultimul timp?”. Subiectul este invitat să facă o apreciere cât mai obiectivă asupra vieții sale în general, nu a vreunui domeniu particular, precum familia, locul de muncă, etc. și referitoare la timpul prezent, nu la timpul trecut sau viitor (Diener, 1994). Scalele simple cu patru, cinci sau zece trepte sunt cele mai folosite (Veenhoven, 1993), dar se folosesc și scale cu 100 de trepte sau, la extrema cealaltă, cele cu numai trei trepte, criticate pentru că ar distorsiona rezultatele, atrăgând respondenții spre punctul median (scalele cu punct median, dar cu număr mai mare de trepte ar evita acest *bias*) (Cummins, 2000).

Veenhoven (1993), care la elaborarea World Database of Happiness a întreprins un efort de integrare a unor serii de date din diferite cercetări, recomandă trei modalități de omogenizare a scorurilor indicatorilor de satisfacția vieții: regresia liniară între mediile naționale ale indicatorilor, evaluarea cu ajutorul experților a diferitelor scale și simpla transformare liniară.

Cea mai simplă transformare, de la o scală cu $i > 2$ itemi, la una cu 11 trepte (0–10) se poate realiza după formula liniară:

$$M_t = \frac{M_o - V_l}{V_h - V_l} \times 10$$

unde:

M_t = Media transformată (la intervalul 0–10)

M_o = Media pe scala inițială

V_l = Cel mai mic scor posibil pe scala inițială (de obicei 0 sau 1)

V_h = Cel mai mare scor posibil pe scala inițială (idem).

Estimarea de către experți a scorurilor echivalente la întrebările de satisfacție se face, de regulă, atunci când unor experți sau respondenți tipici (de exemplu, studenți) li se cere să coteze scorurile de la o întrebare cu 3–5 trepte, pe o scală cu 10 sau 11 trepte. De exemplu, pentru o scală cu trei trepte, „nu prea mulțumit” poate fi cotate cu 3, „destul de mulțumit”, cu 6 și „foarte mulțumit”, cu 9.

În fine, regresia liniară este soluția cea mai eficientă, acolo unde există asemenea serii de date, încât să poată fi utilizată. Ecuația de regresie:

$$M_i = a \cdot M_j + b$$

unde M_i și M_j sunt mediile naționale ale scorurilor la scalele de satisfacția vieții cu i , respectiv j trepte, reprezintă și formula de transformare a acestor scoruri.

Într-o altă lucrare (Bălțățescu, 2002), am aplicat primele două metode, dar și altele, pentru a converti scala ordinală cu 5 trepte, folosită în programul de cercetare „Diagnoza calității vieții” realizată de ICCV, într-o scală cu 11 trepte, emițând, mai ales pe baza aplicării metodei atribuirii de scoruri de către experți, recomandarea de a transforma scala inițială într-o scală cu intervale egale de la 1 la 9 (adică 1, 3, 5, 7, 9) și de a folosi această scală ca și cum ar reprezenta scoruri pe scala 0–10.

În cercetarea satisfacției vieții, sunt utilizate și câteva scale multiple. O mare parte dintre acestea sunt prezentate în culegerea de scale de măsurare a atitudinilor mai sus-citată. Dintre acestea remarcăm *Life Satisfaction Index A și B* (Neugarten, Havighurst și Tobin, 1961), *Satisfaction with Life Scale* (Diener et al., 1985). Avantajul acestora îl reprezintă puterea lor de construct: practic, ele sunt un rezultat direct al perspectivelor teoretice – de altfel foarte diverse – ale cercetătorilor asupra surselor satisfacției vieții (Meadow, Mentzer, et al., 1992). Dezavantajul este slaba compatibilitate a lor. Veenhoven (1993), alături de obiecții asupra validității unora dintre aceste scale, ridică problema lipsei formulelor de transformare între diferitele scoruri (nu se poate aplica procedura regresiei liniare).

EVALUAREA SATISFACȚIEI ȘI FERICIRII

Cercetarea satisfacției vieții ridică numeroase probleme metodologice. Așa cum afirmă și Zamfir (1984), o parte importantă o reprezintă cercetarea modului propriu-zis de evaluare. Cea mai mare parte a indicatorilor constă din propriile raportări ale indivizilor, iar răspunsurile la întrebarea de satisfacție sunt, de fapt, judecăți, evaluări, care sunt realizate într-un proces psihologic mai complicat. Conținutul întrebărilor precedente, natura variantelor de răspuns și locul întrebării în chestionar au o influență semnificativă asupra acestora (Schwartz și Strack, 1999). Chestionarul, ca orice interviu, este supus normelor conversaționale, între care absența redundanței. Dacă înaintea întrebării de satisfacție se află o întrebare de satisfacție cu viața de familie, respondentul o va interpreta ca fiind echivalentă cu „În afară de viața de familie, cât de mulțumit sunteți de viața dvs.?”. Personal am motive să cred că funcționează și mecanismul invers: una sau mai multe întrebări precedente „ancorează” judecata de satisfacție într-un domeniu, general sau particular, individual sau social. Astfel, dacă una sau mai multe întrebări se referă explicit la viața de familie, respondentul va fi tentat să considere că întrebarea de satisfacție se referă la același domeniu al vieții adresat anterior. Rămâne de cercetat care dintre aceste norme (conversațională, de contrast, cognitivă, de asimilare) se aplică la anumite tipuri de situații.

Schwartz, Strack et al. (1987) afirmă că măsurile sunt extrem de sensibile la influențele contextuale ale stărilor de spirit. Evenimente colective, precum rezultatul unui meci de fotbal, pot afecta semnificativ rezultatul aprecierii subiective a vieții. În altă lucrare (Balțătescu, 1998) am încercat să integrăm conceptul dual de „sine” din sociologia interacționistă, conceptul mai general de „subiectivitate” din sociologia constructivistă și, în fine, conceptul de „stare de spirit publică” din psihologia politică. Aceste orientări metodologice nu mai concep existența unui sine unitar și coerent, ci a unui sine scindat în două instanțe: una individuală și cealaltă colectivă. Sinele scindat este – prin componenta sa socială – influențat de procesele de grup, ca și de comunicarea interpersonală sau a celei de masă. Astfel, ar putea fi explicate modificările sensibile ale satisfacției

vieții, datorate evenimentelor prin care trec diversele colectivități, dar și exprimarea satisfacției vieții în interviuri și relațiile interpersonale.

În sfârșit, judecățile de satisfacție sunt alterate de așa numitul „*bias pozitiv*” sau „efect de superioritate relativă” (Headey și Wearing, 1992), adică de percepția individului că trăsăturile importante sunt prezente într-o mai mare măsură (în el) decât în semenii săi. De exemplu, oamenii se cred mai inteligenți, mai cinstiți, mai norocoși și mai puțin expuși riscurilor de îmbolnăvire decât majoritatea, fapt care este tratat de unii autori drept un efect normal la persoanele cu bună sănătate mentală (Alicke, Klotz et al., 1995). Alte studii arată că acest efect este mediat cultural (Oishi, Diener et al., 1999) (Suh, 2000) (Kitayama și Markus, 2000), „Vestul” simțindu-se mai invulnerabil decât „Estul”. Cercetările întreprinse de autorul acestor rânduri (Bălțătescu, 1999, 2001) par să confirme că „distanța psihologică” este un mediator în acest caz: oamenii se simt mult mai fericiți decât individul abstract (ca, de pildă, individul mediu din țară sau din oraș), dar nu și decât familia, rudele și prietenii săi.

BIBLIOGRAFIE

1. Alicke, M. D., Klotz, M. L., Breitenbecher, D. L., Yurak, T. J., și Vredenburg, D. S., *Personal Contact, Individuation, and the Better-Than-Average Effect*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 68, nr. 5, 1995, pp. 804–825.
2. Andrews, F. M., și Robinson, J. P., *Measures of Subjective Well-Being*, În: J. P. Robinson, P. R. Shaver și L. S. Wrightsman (Eds.), *Measure of Personality and Social Psychological Attitudes*, San Diego, Academic Press, 1991, pp. 62–114.
3. Andrews, F. M., și Withey, S. B., *Social indicators of well-being. Americans perceptions of life quality*, New York, Plenum Press, 1976.
4. Bălțătescu, S., *Influența factorilor subiectivi asupra calității vieții*, în „Calitatea vieții”, vol. 9, nr. 3–4, 1998, pp. 269–277.
5. Bălțătescu, S., *Modele ale percepției calității vieții*, în „Calitatea vieții”, vol. 10, nr. 3–4, 1999, pp. 179–185.
6. Bălțătescu, S., *O revistă dedicată în întregime studiului proceselor subiective*, în „Cercetări Sociale”, vol. 7, nr. 3–4, 2000, pp. 158–160.
7. Bălțătescu, S., *Satisfația vieții în România (1990–2001). O cercetare comparativă asupra a două serii de date*, în „Cercetări Sociale”, vol. 7, nr. 3–4, 2000, pp. 63–76.
8. Bălțătescu, S., *Mass-media, climatul de opinie și satisfacția vieții în România postdecembristă*, Comunicare la Conferința „Rolul mass-media și al noilor tehnologii de comunicare și în informare în procesul de democratizare a societăților din Europa Centrală și de Est”, Oradea, 10–13 octombrie 2001, 2001.
9. Bălțătescu, S., *Problems of transforming scales of life satisfaction*, Comunicare la Euromodule Workshop, Berlin, 10–12 octombrie 2002, 2002.
10. Bradburn, N. M., și Caplovitz, D., *Reports on Happiness. A Pilot Study of Behavior Related to Mental Health*, Chicago, Aldine Publishing Company, 1965.
11. Brickman, P. D., și Campbell, T., *Hedonic relativism and planning the good society*, În: M. H. Appley (Ed.), *Adaptation Level Theory: A Symposium*, New York, Academic Press, 1971, pp. 287–304.
12. Bryant, F. B., și Veroff, J., *The Structure of Psychological Well-being: a Sociohistorical Analysis*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 43, 1982, pp. 653–673.
13. Campbell, A., Converse, P. E., și Rodgers, W. L., *The quality of American life: perceptions, evaluations, and satisfactions*, New York, Russell Sage Foundation, 1976.

14. Carr, D., *Unfulfilled Career Aspirations and Psychological Well-Being*, Report no. 99-432 Michigan: Population Studies Center, 1999.
15. Chamberlain, K., *On the Structure of Subjective Well-Being*, „Social Indicators Research”, vol. 20, nr. 6, 1988, pp. 581-604.
16. Cherlin, A., și Reeder, L. G., *The Dimensions of Psychological Well-Being: a Critical Review*, „Sociological Methods and Research”, vol. 4, 1975, pp. 189-214.
17. Cummins, R. A., *The second approximation to an international standard for life satisfaction*, „Social Indicators Research”, vol. 43, nr. 3, 1998, pp. 307-334.
18. Cummins, R. A., *Objective and Subjective Quality of Life: an Interactive Model*, „Social Indicators Research”, vol. 52, nr. 1, 2000, pp. 55-72.
19. Cummins, R. A., și Nistico, H., *Maintaining Life Satisfaction: The Role of Positive Cognitive Bias*, „Journal of Happiness Studies”, vol. 3, nr. 1, 2002, pp. 37-69.
20. Diener, E., Emmons, R. A., și Larsen, R. J., *The Satisfaction With Life Scale*, „Journal of Personality Assessment”, vol. 49, 1985, pp. 71-75.
21. Diener, E., *Assessing Subjective Well-Being – Progress and Opportunities*, „Social Indicators Research”, vol. 31, nr. 2, 1994, pp. 103-157.
22. Diener, E., și Biswas-Diener, R., *New Directions in Subjective Well-Being Research: The Cutting Edge*, 2000.
23. Diener, E., și Lucas, R. E., *Explaining differences in societal levels of happiness: relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory*, „Journal of Happiness Studies”, vol. 1, nr. 1, 2000, pp. 41-48.
24. Diener, E., Suh, E., și Oishi, S., *Recent findings on subjective well-being*, „Indian Journal of Clinical Psychology”, vol. 24, nr. 1, 1997, pp. 25-41.
25. Falkenberg, A. W., *Quality of life: efficiency, equity and freedom in the United States and Scandinavia*, „Journal of Socio-Economics”, vol. 27, nr. 1, 1998.
26. Harding, S. D., *Psychological Well-being in Great Britain: an Evaluation of the Bradburn Affect Balance Scale*, „Personality and Individual Differences”, vol. 3, 1982, pp. 167-175.
27. Headey, B., și Wearing, A. J., *Understanding happiness: a theory of subjective well-being*, Melbourne, Longman Cheshire, 1992.
28. Huebner, E. S., și Dew, T., *The Interrelationships of Positive Affect, Negative Affect, and Life Satisfaction in an Adolescent Sample*, „Social Indicators Research”, vol. 38, nr. 2, 1996, pp. 129-137.
29. Kahneman, D., *Objective Happiness*. În: D. Kahneman, E. Diener și N. Schwarz (Eds.), *Well-being: the foundations of hedonic psychology*, New York, Russell Sage Foundation, 1999, pp. 374-391.
30. Kahneman, D., Diener, E., și Schwarz, N., *Preface*. În: D. Kahneman, E. Diener și N. Schwarz (Eds.), *Well-being the foundations of hedonic psychology*, New York, Russell Sage Foundation, 1999, pp. ix-xii.
31. Kitayama, S., și Markus, H. R., *The pursuit of happiness and the realization of sympathy: Cultural patterns of self, social relations, and well-being*. În: E. Diener și E. M. Suh (Eds.), *Culture and subjective well-being*, MIT Press, Cambridge, MA, 2000, pp. 111-161.
32. Kubovy, M., *On the Pleasures of the Mind*. În: D. Kahneman, E. Diener și N. Schwarz (Eds.), *Well-being: the foundations of hedonic psychology*, New York, Russell Sage Foundation, 1999, pp. 134-154.
33. Mărginean, I., *Semnificația cercetărilor de calitate a vieții*. În: Mărginean, I. și Bălașa, A. (Eds.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002, pp. 25-60.
34. Meadow, H. L., Mentzer, J. T., Rahtz, D. R., și Sirgy, M. J., *A Life Satisfaction Measure Based on Judgment Theory*, „Social Indicators Research”, vol. 26, nr. 1, 1992, pp. 23-59.
35. Myers, D. G., și Diener, E., *Who Is Happy*, „Psychological Science”, vol. 6, nr. 1, 1995, pp. 10-19.
36. Neugarten, B. L., Havighurst, R. J., și Tobin, S. S., *The Measurement of Life Satisfaction*, „Journal of Gerontology”, vol. 16, 1961, pp. 134-143.
37. Oishi, S., Diener, E. F., Lucas, R. E., și Suh, E. M., *Cross-Cultural Variations in Predictors of Life Satisfaction: Perspectives From Needs and Values*, „Personality și Social Psychology Bulletin”, vol. 25, nr. 8, 1999, pp. 980-990.

38. Perkinson, M. A., Albert, S. M., Luborsky, M., Moss, M., și Glicksman, A., *Exploring the Validity of the Affect Balance Scale With a Sample of Family Caregivers*, „Journals of Gerontology”, vol. 49, nr. 5, 1994, pp. S264–S275.
39. Ryan, R. M., și Deci, E. L., *On Happiness and Human Potentials: a Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being*, „Annual Review of Psychology”, vol. 52, 2001, pp. 141–166.
40. Ryff, C. D., *Happiness Is Everything, or Is It – Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 57, nr. 6, 1989, pp. 1069–1081.
41. Ryff, C. D., și Keyes, C. L. M., *The Structure of Psychological Well-Being Revisited*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 69, nr. 4, 1995, pp. 719–727.
42. Schuessler, K. F., și Fisher, G. A., *Quality of Life Research and Sociology*, „Annual Review of Sociology”, vol. 11, 1985, pp. 129–149.
43. Schwartz, N., și Strack, F., *Report on Subjective Well-Being: Judgemental Process and Their Methodological Implications*, În: D. Kahneman, E. Diener și N. Schwartz (Eds.), *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York, Russel Sage Foundation, 1999, pp. 61–84.
44. Schwarz, N., Strack, F., Kommer, D., și Wagner, D., *Soccer, Rooms and the Quality of Your Life: Mood Effects on Judgements of Satisfaction with Life in General and with Specific Domains*, „European Journal of Social Psychology”, vol. 17, 1987, pp. 69–79.
45. Seligman, M. E. P., și Csikszentmihalyi, M., *Positive Psychology – an Introduction*, „American Psychologist”, vol. 55, nr. 1, 2000, pp. 5–14.
46. Stull, D. E., *Conceptualization and Measurement of Well-being: Implications for Policy Evaluation*, În: E. F. Borgatta și R. J. Montgomery (Eds.), *Critical Issues in Aging Policy. Linking Research and Values*, London, Sage, 1987, pp. 55–90.
47. Suh, E. M., *Self, the Hyphen between Culture and Subjective Well-Being*, În: E. Diener și E. M. Suh (Eds.), *Culture and subjective well-being*, MIT Press, Cambridge, MA, 2000, pp. 63–86.
48. Veenhoven, R., *Conditions of Happiness*, Dordrecht, Kluwer, 1989.
49. Veenhoven, R., *Happiness in nations : subjective appreciation of life in 56 nations, 1946–1992*, Erasmus University of Rotterdam, Department of Social Sciences, RISBO, Center for Socio-Cultural Transformation, Rotterdam, 1993.
50. Veenhoven, R., *Is Happiness a Trait – Tests of the Theory That a Better Society Does Not Make People Any Happier*, „Social Indicators Research”, vol. 32, nr. 2, 1994, pp. 101–160.
51. Veenhoven, R., *World Database of Happiness*, „Social Indicators Research”, vol. 34, nr. 3, 1995, pp. 299–313.
52. Veenhoven, R., *Happy life-expectancy. A comprehensive measure of quality-of-life in nations*, „Social Indicators Research”, vol. 39, 1996, pp. 1–58.
53. Veenhoven, R., *Advances in understanding Happiness*, „Revue Québécoise de Psychologie”, vol. 18, 1997, pp. 29–79.
54. Veenhoven, R., *Quality-of-life and happiness: not quite the same*, În: G. De Girolamo (Ed.), *Health and Quality-of-Life*, Roma, Il Pensiero Scientifico, 1998, pp.
55. Veenhoven, R., *The four qualities of life. Ordering Concepts and Measures of the Good Life*, „Journal of Happiness Studies”, vol. 1, 2000, pp. 1–39.
56. Veenhoven, R., Diener, E., și Michalos, A. C., *Editorial*, „Journal of Happiness Studies”, vol. 1, 2000, pp. v–viii.
57. Warr, P., Barter, J., și Brownbridge, G., *On the Independence of Positive and Negative Affect*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 44, 1983, pp. 644–651.
58. Waterman, A. S., *2 Conceptions of Happiness – Contrasts of Personal Expressiveness (Eudaimonia) and Hedonic Enjoyment*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 64, nr. 4, 1993, pp. 678–691.
59. Zamfir, C., *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei RSR, 1984.
60. Zamfir, C., *Calitatea vieții*, În: C. Zamfir și L. Vlăsceanu (Eds.), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993, pp. 79–80.
61. Zamfir, E., *Psihologie sociala – texte alese*, București, Ankarom, 1997.